

Cezayir Bağımsızlık Savaşı ve Türkiyeli Solcuların Kesişen Yolu

Tuğba Yürük Ekşioğlu, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID: 0000-0002-2708-5150

E-Posta: tugbayuruk@gmail.com

Bu yazıda Ayrıntı Yayınları'nın 2021'de Ayşen Gür'ün çevirisi ile yayımladığı Mohammed Harbi'nin otobiyografik kitabı *Ayakta Bir Hayat- Siyasal Anılar 1945-1962* başlıklı kitabını ele alacağım¹. Yazının sonuna ise Cezayir tarihi ile hiç de ilgisi bulunmayan, Mülkiyeli gazeteci Tuğrul Eryılmaz'ın İletişim Yayınları'ndan 2018 yılında yayımlanmış *68'li ve Gazeteci* başlıklı biyografisini ekleyeceğim². Zira biyografi olmaları dışında pek bir ortak noktası bulunmayan bu kitapları aynı tarihlerde okumamı sağlayan şans, bir zamanlar galiba bu yazarları da yan yana getirmiş. Yazarların da farkında olmadığı bu dolaylı sürgün tanışıklığını ve Türkiyeli solcular ile Cezayirli direnişçilerin yollarının kesişme hikayesini aktarmaya çalışacağım.

Emekli Büyükelçi Faik Melek, Cezayir'de görev yaptığı yıllar boyunca Başkan Houari Bumedyen ile her karşılaştığında başkanın sitemde bulunduğunu, bağımsızlık savaşında Türkiye'den destek görmediklerini vurguladığını aktarır³ (1994, 128). Türkiye'nin BM'de Cezayir'in bağımsızlığı oylanırken 1955'te olumsuz, 1958'de ise çekimser oy kullanması iki ülke arasındaki ilişkilerin daha başlamadan yara almasına sebep olur. İki devlet arasındaki ilişki böyle uzak olunca akademide de, edebiyatta da aynı uzaklık sürer. Yüzü Avrupa'ya dönük olan Türkiye için Cezayir uzak, egzotik bir komşudur. Dolayısıyla Türkçede Cezayir'e, Cezayir tarihine dair eserler sayılıdır. Hatta sıklıkla Cezayir yalnızca Frantz Fanon sayesinde anılır ve öylece kalır. Böyle bir ortamda Muhammed Harbi gibi bağımsız Cezayir'in kuruluşunda önemli rol oynamış bir siyasetçinin anılarının Türkçeye çevrilmesi umarım bir başlangıç olacaktır. Fransızca ve Arapçada çok sayıda kitabı bulunan Harbi'nin ilk olarak siyasi görüşlerini hayatı ve deneyimleriyle birleştirerek aktardığı otobiyografik kitabının çevrilmesi de okuyucuya öncelikle genel bir bakış sunması açısından yerinde bir karar.

Kitabın ana teması olan 1950'ler siyaseti, kuramsal tartışmaların aksiyona yön verdiği, ideolojik hizipleşmelerin sürekli yeni liderler yarattığı dolayısıyla çok

aktörlü ve değişken bir zeminde, canlı bir entelektüel ortam içinde geçer. Cezayir bağımsızlık savaşı da 1956'da başlayıp 1962'ye dek devam eder. Komünizm ve sosyalizm, milliyetçilik ve İslamcılık, Stalinist hizipler ve Troçkistler, kendi kişiliğini öne çıkaran liderler ve uzlaşmacılar Cezayir'in bağımsızlığı için ayrı yol haritaları oluşturmuş, ittifaklara girmiştir. Bağımsızlık savaşına giden süreçte Cezayir'de temel olarak dört grubun bulunduğunu söylemek mümkündür: Ferhat Abbas'ın temsil ettiği asimilasyonist hareket (daha sonra Manifestocular adını alacaktır), Cezayir Komünist Partisi, Messali Hacı'nın milliyetçi, popülist hareketi ve Cezayir Ulema Birliği ile temsil edilen İslamcı hareket. 1 Kasım 1954'te bağımsızlıkçı tüm hareketleri birleştirmek üzere Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Front de Liberation Nationale*- FLN) kurulmuş ve Cephe savaş boyunca rakiplerini eleyerek tek parti konumunu sağlamlaştırmıştır. Mohammed Harbi fanatik bir militan değildir fakat kendisini bir Marksist ve milliyetçi olarak tanımlar. 1940'larda bölgede Cemal Abdül Nasır'ın da etkisiyle yükselen seküler milliyetçilik dalgasından etkilenmiş ve 15 yaşında Messali Hacı'nın *Mouvement Pour le Triomphe des Libertés Démocratiques* (MTLD)⁴ partisine katılmıştır. Partinin 1954'te bölünmesinin ardından Harbi'nin örgütsel bağı kalmamış dolayısıyla hem FLN'ye hem Cezayir Komünist Partisi'ne hem de Messali hareketine karşı eleştirel bir duruş sergilemiştir. Muhalefette birliği sağlayabilmek adına örneğin İslamcılara verilen tavizler Harbi'yi rahatsız edecektir. Hem Cezayir'de hem Fransa'da aktif bir politik figür olarak Harbi, örgütsel bağları da bulunmadığından siyasi ortamı kavrayabilmek için anılarına başvurulabilecek, güvenilir kaynaklardan biridir.

Harbi, 16 Haziran 1933'te Cezayir'in doğusunda yer alan El-Arouch köyünde doğar. Retrospektif bir bakışla yeniden değerlendirilen anılar, sömürünün yarattığı yıkımın, gündelik hayata etkisinin boyutunu kavramaya yardımcı olur. Örneğin, Harbi çocukken annesinin kendisini "Bijou geliyor" diyerek korkuttuğunu ve bahsi geçen Bijou'nun Fransız sömürgeciliğinin Cezayir'de uyguladığı şiddetin simgesi olmuş General Bugeaud olduğunu sonradan anladığını aktarır. Harbi, köyünü ve geniş ailesini anlatırken aynı zamanda vergilendirme sistemini, ayrıcalıklı kılınmış aileleri, dinin Fransız Cezayir'inde oynadığı tanımlayıcı rolü de işlemiş olur. 1945'te Skikda şehrinde yatılı okulda okumaya başlar ve muhalefet hareketleriyle burada tanışır. Bir tarafta Avrupalılar ve sayıca az olsa da Avrupalılarla özdeşleşmeyi hayal eden Cezayirli, diğer tarafta ise Avrupalıların her şeyine karşı çıkanlar bulunmaktadır. Harbi kendisini kültürel melezler olarak isimlendirdiği bir gruba dahil eder. Okulun kendisinde yapısal olarak ikili bir bilinç yarattığını söyler, ev ve okul bambaşka iki dünyadır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ailesinin erkekleri askere alınırlar. Okulda Fransız marşları söyleyen Harbi, Cezayir tarihini de aynı yıllarda gitmeye başladığı medreseden öğrenir. Bu dönemde Cezayir muhalefetine üç kanadı

vardır: Fransa'dan bağımsızlığı değil de Cezayirlilerin anayasal haklarını talep edenler; çözümlü İslam esaslarına dönmekte görenler ve milliyetçiler. Savaş sırasında muhalefet baskı altında tutulur fakat 1945'te neredeyse tüm Cezayir'de muhalefeti birleştiren ayaklanmalar gerçekleşecektir. Bu ayaklanmalar ve 1945 yılında Sétif kentinde gerçekleşen katliam Harbi'nin ve yaşıtı Cezayirlilerin politize olmasını sağlayacak ve bağımsızlık savaşının başladığı 1956'ya dek bu ayaklanmaların hatırası devam edecektir.

Eğitimi için 1950'de Fransa'ya giden Harbi, burada hem Fransız hem Cezayirli komünistlerle, Tunuslu ve Faslı bağımsızlıkçılarla ve milliyetçilerle görüşme ve tartışma fırsatı bulacaktır. Bu dönemde MTLD içindeki esas tartışma Messali Hacı'nın rolüdür. Messali Hacı popüler liderlerin çoğu gibi ideolojik olarak eklektiktir, kişisel karizması ile kitleleri örgütlemektedir ve din gibi konularda muğlak tutumdan güç alır. Yoğun entelektüel tartışmaların içinde, komünizm ve İslamcılıkla hesaplaşmaya çalışan Harbi içinse dinin MTLD içinde bile tartışılmıyor olması önemlidir. Görüldüğü üzere Cezayir siyasetinin merkezinde bağımsızlıktan hatta bağımsızlık savaşından bile önce tek adam yönetimi, lider kültü tartışmaları yer almaktadır. MTLD 1954'te bu sebeple 'merkezçiler' ve 'Messaliciler' olarak ikiye bölünecektir ve Harbi 'merkezçiler' arasında yer alacaktır. 1954'te kurulan FLN ise doğrudan eyleme geçerek Messalicileri kendisine çekecektir. Bağımsızlık savaşı başladığında Harbi'nin eylem bölgesi Fransa'dır ve burada yarı-gizli bir yaşam sürmüştür. Bir süre verem tedavisi de gören Harbi, bu bölümlerde başarılı bir edebiyatçı gibi Fransa'nın hem entelektüel hem siyasi havasını yansıtır.

Harbi'nin otobiyografisini kıymetli kılan hususlardan en önemlisi bir kurucu parti miti oluşturan ve bağımsızlık sonrasında devletleşen FLN'ye karşı eleştirel tutumudur. Yazar görüşlerini *Le F.L.N.: mirage et réalité*⁵ (1985) başlıklı kitabında çok daha derinlikli ve sistematik biçimde işler. Nitekim otobiyografisinde de bu kitaba da sık sık referans verir. Bağımsızlık sonrasında kurulan otokratik parti-devlet yönetimi FLN'nin kuruluşunu mümkün kılan çelişkileri, komünist ve milliyetçi örgütleri yok sayarak örgüt ve devleti özdeşleştiren bir yaklaşım benimsemişti. Harbi'nin eleştirileri, bir militanın aynı zamanda özeleştirileri olarak da okunabilir. Harbi, FLN'nin muhalefetin tek temsilcisi olabilmek adına *Mouvement National Algérien* (MNA)⁶ gibi diğer örgütlere karşı uyguladığı şiddetin doğrudan uygulayıcısı olmasa da bir dönem destekleyicisi olduğunu ve bu şiddetin genele yayılabileceğini de FLN'nin otoriter yapısını da ilk başta anlayamadığını söyler. 1958 boyunca Belçika, Almanya ve İsviçre'de FLN adına çalışan Harbi, kurulan Cezayir Geçici Hükümeti'nin başkenti olan Tunus'a 1959 yılında bakan olarak davet edilir. Silahlı Kuvvetler Bakanlığı'nda çalıştığı bu dönemde yönetici kadro arasındaki rekabeti daha yakından görecektir. FLN ne bir

kadro partisidir ne de MTLD gibi bir kitle hareketi. Yöneticiler arası rekabet adım adım her kademeye yayılır ve bağımsızlığa dek Cezayir yönetiminin bir ordu-devlete dönüşümü tamamlanmış olur. Diğer bakanlıklar da, Silahlı Kuvvetler Bakanlığı'ndan aktarılan kadrolar ile doldurulur ve bu süreçte Mısır-Tunus arası yolculuklar yapan Harbi de Dışişleri Bakanlığı'na geçer. 1960'tan itibaren önemli görevler üstlenecek ve Cezayir'i temsilen Belgrad Bağlantısızlar Konferansı'na, Fransa ile yürütülen Evian müzakerelerine ve Afrika ve Asya Halkları Dayanışma Örgütü'nün toplantılarına katılacaktır. 19 Mart'ta ateşkes ilan edilir ve nihayet 1962'de Cezayir bağımsızlığına kavuşur. Bağımsızlığın bu ilk günleri, gelecekte ortaya çıkacak sorunların işaretlerini taşımaktadır. Nihayet Cezayir'e dönen ve 1955'ten beri görmediği çocukları ile buluşan Harbi'nin mutluluğu temkinlidir. Harbi'nin bu kitapta aktardığı anıları Cezayir'in bağımsızlığına kadar olan bölümü içeriyor. Kitabın başında ise Türkçe baskıya özel olarak Masis Kürkcügil'in Harbi ile bölge ve Cezayir siyasetinin güncel sorunlarına dair yaptığı bir röportaj yer alıyor.

Cezayir'in bağımsızlığını kazanışından kısa süre sonra Houari Bumedyen bir darbe ile yönetimi Bin Bella'dan devralır. Mohammed Harbi, darbe yönetimini kabul etmez ve Marksist bir muhalif olarak önce bir süre hapiste kalır. Daha sonra Cezayir'den kaçmayı başaran Harbi, 1970'leri Avrupa'da, sürgünde geçirir. Yazımın girişinde bahsini ettiğim tesadüf ise ancak Gülten Savaşçı (Çayan)'nın takdim yazısından ortaya çıkıyor. Gülten Savaşçı, yazısında kendisi de kaçak olarak Paris'te yaşarken İspanyol bir direnişçi olan Pablo'nun (Michel Raptis) kendisinden üç pasaport istediğini, daha sonra bu pasaportların Muhammed Harbi ve arkadaşları tarafından Cezayir'den çıkmak için kullanıldığını öğrendiğini söylüyor. Bahsini edeceğim diğer otobiyografinin sahibi Tuğrul Eryılmaz ise burada devreye giriyor. T24'te yazdığı yazıları takip ettiğim Eryılmaz'ın 2018'de yayınlanmış otobiyografisini, tamamen tesadüf eseri olarak Harbi'ninki ile eşzamanlı okudum. *68'li ve Gazeteci* sosyalist hareketin hâkim olduğu Mülkiye'de jazz dinleyerek, solcu olsa da hiçbir örgütün disiplinine uymayarak aykırı bir imaj çizen Eryılmaz'ın Diyarbakır'daki çocukluğundan, İzmir'deki ilk gençliğinden, Mülkiye'de öğrenciliğinden başlayıp Yeni Gündem gazetesi, Nokta dergisi ve Radikal İki gibi Türkiye'nin önemli yayınlarında yaşadığı maceralarını içeriyordu. Eryılmaz Mülkiye Basın Yayın Okulundan mezun olduktan sonra bir yıl İngiltere'de kalıyor, burada hippy hayatını keşfediyordu. Bu sırada, Avrupa'da sürgünde olan solcularla da iletişimini sürdüren Eryılmaz, 1973 yılında Paris'e giderek Gülten Savaşçı ile tanıştığını anlatıyor. Gitmeden evvel saçlarını David Bowie'ye özenerek rengarenk boyadığı için daha da ilginçleşen bu buluşmada, Mahir Çayan'ın partneri olması hasebiyle Gülten Savaşçı'yı ne kadar merak ettiğinden, saçlarına kızan arkadaşlarından ve tanımadığı birilerine götürmesi

için kendisine verilen pasaportlardan bahsediyor. Bugün, Gülten Savaşçı'nın takdim yazısıyla birlikte, Harbi ve arkadaşları için İspanya'ya üç pasaportu ulaştırmanın sırt çantası, hippie tarzı ve yoldaşlarının eleştirdiği rengarenk saçlarını kestirmek zorunda kalmanın hüznüyle Tuğrul Eryılmaz olabileceğini anlıyoruz. Elbette bundan emin olmak mümkün değil fakat Harbi'nin anıları, 1970'lerin direnişçileri arasındaki bağın nasıl ulusal sınırların, kimliklerin ötesine geçtiğini gösteriyor. Türkiye ve Cezayir arasındaki ilişkiler kayda değer olmasa da sürgün muhalifler arasındaki dayanışmayı ve ortaklık hissini örnekliyor. Harbi'ye pasaportunu taşıyan kurye Tuğrul Eryılmaz değilse bile bu iki kitap, resmi tarihlerin pek de adı anılmayan direnişçilerinin başrolde olduğu yeni bir anlatı için imkân sunuyor.

Sonnotlar

¹ Harbi M (2021). *Ayakta Bir Hayat: Siyasal Anılar 1945-1962*. Çev: A Gür, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

² Eryılmaz T (2018). *68'li ve Gazeteci*. İstanbul: İletişim Yayınları.

³ Melek F (1994). *Hepsi Geldi Geçti: Dışişlerinde 43 Yıl*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

⁴ Messali Hacı'nın ilk partisi olan *Parti du Peuple Algérien* (PPA) 1937 yılında kurulur. 1946 yılında PPA kapatılınca yerine MTLD açılacaktır.

⁵ Harbi M (1985). *Le F.L.N.: mirage et réalité*. Paris: Editions J. A.

⁶ Messali Hacı ve taraftarlarının, Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (FLN) rakip olarak, bağımsızlık sırasında kurdukları parti.

